

Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları ve Tasfiyeler

University Reforms and Purges In The Republican Period Of Turkey

Yusuf AKBABA
Arş. Gör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Özet: Avrupa devletleri karşısındaki askeri başarısızlıkların alınmasından itibaren Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan yenileşme çabaları 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren her alanda kendisini hissettirmiştir. Eğitim sistemi de bunlardan biridir. Modern anlamda ilk yükseköğretim kurumu bu dönemde ortaya çıkmış, dış etkenlerin de bir sonucu olarak, Avrupa modelinde bir eğitim sistemi kurulmasını amaçlayan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Dârülfünun kurulması kararlaştırılmıştır. Ancak kerameti kendinden menkul olmayıp gerek müfredat gerekse de ekonomik açıdan devlet eliyle tesis edilen bu kurum birçok müdahaleye maruz kalmıştır. Cumhuriyet döneminde üniversiteye dönüştükten sonra da müdahalelerden kurtulamamış ve bu durum 1933 üniversite reformu ile de meşruiyet kazanmıştır. Çalışmada üniversiteye müdahalelerin sebepleri, ilk yükseköğretim kurumunun ortaya çıkış amacı üzerinden temellendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca her dönemin kendi iç dinamiklerinin de ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Üniversite, Müdahale, Reform, Tasfiye*

Abstract: Endeavor to modernize the Ottoman Empire from the time of the military failures against the European states was felt in every field in the first half of the 19th century; and the education system was one of them. As a consequence of the external factors, the establishment of Dârülfünun after “Regulation of Public Education” which aims to establish an education system taking as an example European model was decided and the first higher education institution emerged in a modern sense. However, both the curriculum and the economy were established with the help of the government. This institution was transformed into a university in the Republican period but not got rid of interventions. In this study, it will be tried to show that reasons for interventions was rooted in purpose of establishment of the first higher education institution in Turkey. It is also aimed to reveal the internal dynamics of each period.

Keywords: *University, Interventions, Reform, Purge*

1. Giriş

Eğitim her dönemde toplumların gelişmişlik düzeyi ve refah ile doğrudan bağlantılı olmuştur. Dolayısıyla eğitim çağın ihtiyaçlarından, iç ve dış etkenlerden bağımsız değildir. Bu etkenler doğrultusunda eğitim alanında yenilenme ihtiyacı doğar. Dolayısıyla tarih boyunca birçok coğrafyada devlet müdahalesi bütün eğitim alanına gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile Cumhuriyet dönemi eğitim alanında yenileşme hareketlerinin yaşandığı dönemlerdir. Yükseköğretim kurumları da ortaya Osmanlı Devleti'nde ortaya çıktığı tarihten günümüze müdahalelerden bağımsız kalmamıştır. Bu bakımdan yükseköğretim reformlarını anlayabilmek adına öncelikle Osmanlı Devleti'nde yükseköğretim kurumunun ortaya çıktığı dönemin iç ve dış etkenlerini, en azından eğitim alanı bazında ortaya koymak gereklidir.

Osmanlı Devleti'nin ardından Cumhuriyet dönemi pek çok alanda köklü değişikliklere sahne olmasına rağmen eğitim alanında iç ve dış etkenlerin rolü azalmamıştır. Dış etken olarak Avrupa'nın Osmanlı'nın son döneminden itibaren temellendirerek artırdığı baskının, Cumhuriyet döneminde Avrupa'nın artık tamamen rol model alınmasını sağlaması sayılabilir. İç etken olarak da Türk aydınının yine Osmanlı'nın son dönemlerinden beri batıyı yakından takip etmesi, pozitivismden etkilenerek yeni kurulan Cumhuriyetin reformlarına katkı sağlamaya yönelik çalışmaları gösterilebilir. Neticede Türkiye'de yaşanan üniversite reformları ve tasfiyeler de sürecin bir ürünüdür. Cumhuriyetin ilk döneminde başlatılan bu değişim yaşanan darbeler sonrası gerçekleştirilen müdahalelere de örnek teşkil etmiştir. Dolayısıyla tüm bu süreç Osmanlı Devleti'nde yükseköğretim kurumunun ortaya çıkışından itibaren çeşitli etkenler de hesaba katılarak bütüncül olarak incelenmelidir.

1.1. Osmanlı Devleti'nde Eğitim Reformları ve Modern Yükseköğretimin Oluşum Aşaması

Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketleri bilhassa III. Ahmet devrinden itibaren giderek artmıştır. Bu dönemde toprak kayıplarının gerçekleşmesi en önemli sebeplerden biridir. Batılılaşma anlamında ilk reform hareketinin sorumlusu 1718'den 1730 a kadar Sadrazam olan Damat İbrahim Paşa olmuştur. 1720'de Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi Paris'e elçi olarak gönderilmiştir. Ayrıca siyasi görevinin dışında Fransa'nın eğitim sistemini anlaması ve önemli hususları bildirmesi de istenmiştir. Tıp, askeriye gibi birçok alanda Avrupa etkisi artmıştır. Ancak ıslahat hareketleri boyunca Fransızların yürüttüğü çabalar Fransızca konuşan aydın bir tabakayı meydana getirmiştir. Rehberlik için Batı Avrupa'ya bakan yeni Türk kuşağı ileriki dönemlerde de reformlarda önemli rol oynamıştır. (Sander 1987: 110) I. Mahmut döneminde ise eski yapının içerisinde yeni teşkilatlar anlayışı benimsenmiştir. (Karagöz 1995: 193-208) Özellikle askeri alanda yenilikler yapılmıştır. Bu alanda da yine Fransa tesiri görülmektedir. Fransız topçu subayı Comte de Bonneval çağırılmış ve ıslahatlar yapılmıştır. Ömrü kısa

olan *Hendesehane* de dönemin yenileşme çabalarının bir ürünüdür. III. Mustafa döneminde de Avrupa'dan getirilmiş olan tıp ve astronomiye ait eserlerin Türkçe'ye çevrilmesi faaliyetleri sürmüştür.

Çok yönlü reform yapmayı amaçlayan padişahlardan en mühimi III. Selim olmuştur. Fransız Devrimi'nin patlak verdiği yıl tahta çıkan III. Selim terk edilen nizam ve kavaidi tekrar uygulamaya koymak yerine batı usülleriyle kurumları yenilemeye karar vermiştir. (Bozkurt 1996: 41) Ebu Bekir Ratip Efendi bu dönemde Avusturya'ya gönderilmiştir. Bu dönemde padişaha sunulan layihalar kanunların ihtiyaçlara uygun olarak değiştirilmesi gerektiği üzerine olmuştur. Defterdar Şerif Efendi ve Tatarcık Molla'ya ait layihalar bu bakımdan önemlidir. Tatarcık Molla Avrupa'daki teknik çalışmaların Türkçe'ye tercümesini ve yabancı danışmanların çalıştırılmasını tavsiye etmiştir. (Bozkurt, 43) Tüm bunlar neticesinde ortaya konan ıslahatlara "Nizam-ı Cedid" adı verilmiştir. Ayrıca 1795 yılında *Mühendishane-i Berri-i Hümayun* açılmış ve Avrupa devletlerinden bu okula pek çok hediye kitap gönderilmiştir. (Akyüz 2007: 145)

II. Mahmut'un en büyük destekçisi olan Mustafa Reşit Paşa'nın Batı medeniyeti ile ilgili görüşleri hukuk alanındaki reforma zemin hazırlamıştır. Sened-i İttifak kabul edilmiş, müsadere sistemi kaldırılmış, ilk kez hükümet sistemi kurulmuştur. Eğitim alanına da bilhassa önem verilmiş, Tanzimat döneminde, ahiret kadar dünya yaşamını da amaç edinen bir eğitim prensibi benimsenmiştir. (Sakaoğlu 1992: 21) İlköğretim zorunlu hale getirilmiş, Tercüme Odası, Mekteb-i İrfan ve Mekteb-i Maarif-i Edebiyye gibi rüşdiyyeler kurulup, Takvim-i Vekayi yayımlanmıştır. Maarif Nezareti kurulmadan önce ise eğitim ile doğrudan ya da dolaylı olarak çeşitli kurumlar ilgilenmiştir.¹

Abdülmecid döneminde de eğitim alanındaki reformlar devam etmiştir. Sultan Abdülmecit 1845'de Bâb- 1 Âliye giderek sadrazam ve tüm vekillere hitaben okuduğu fermanla ülkede adeta eğitim seferberliği başlatmıştır. İlk olarak sıbyan mekteplerinin öğrenim süresi 4 yıla çıkarılmış ve tıpkı Fransa'da olduğu gibi üç aşamalı bir eğitim sistemi planlanmış ve bu amaç doğrultusunda 1 Mart 1846 tarihinde *Tahrirat-ı Umumiye* çıkarılmıştır. (Ortaylı 1987: 146) Yükseköğretim amacıyla Darülfunun'un kurulmasına karar verilmiş, 1852 yılında ise ders kitapları gibi hususlarda görevli *Encümen-i Daniş* kurulmuştur. Üç aşamalı sistem dışında kız çocuklarının eğitimi meselesinde de Fransa'daki eğitim sistemi ile olan benzerlik dikkat çekmektedir. Örneğin 1859'da İstanbul'da ilk kız rüşdiyesi olarak Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi açılmıştır. (Ortaylı, 146) Avrupalı Devletler ve azınlıklar ile ilgili baskılara karşı devletin ayakta kalabilmesi için kültür ve eğitim bir bütün olarak ele alınmak istenmiş ve bu nedenle 17 Mart 1857 tarihinde *Maarif-i Umumiyye Nezareti* oluşturularak nazırlığa da Sami Abdurrahman Paşa getirilmiştir. (Erdoğan 1996: 203) Sultan Abdülaziz döneminde dış baskıların etkisi oldukça artmıştır. Girit İsyanı (1866) da Osmanlı Devleti'ni zor bir duruma düşürmüştür. Fransa 1867 yılında bir nota

¹ Padişah, Meşihat, Evkaf Nezareti, Gayr-i Müslim cemaat teşkilatları, kiliseler, eksharklar, hahamhaneler, Yabancı ruhani heyetler ve yabancı hükümetler ve bunların misyoner kollarının yanı sıra, maarifle doğrudan alakalı kuruluşlar, nezaretler, meclisler, komisyonlar ve okullar olmuştur. Bk. Teyfur Erdoğan, "Maarif-i Umumiyye Nezareti Teşkilatı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51/1-4, 1996, s. 189, ss. 183-246

vermiş ve eğitim alanında yeniliklerin yapılması istenmiş ve aynı yıl dönemin Fransa Eğitim Bakanı Jean Victor Duruy Osmanlı Devleti tarafından davet edilmiştir. Duruy, seküler bir eğitimden yana olmuş ve Fransa’da bu yönde eğitim reformu yapmak için çabalamış, kiliseyi eğitimden olabildiğince uzak tutmak istemiştir. Osmanlı Devleti’nde ise eğitim alanında tavsiyelerini sunan ilk yabancı olmuştur. (Berkes 1998: 179) Neticede iç şartların da etkisiyle Maarif Nazırı Saffet paşanın hazırladığı Maarif Dairesi’nin kabul ettiği Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 1 Eylül 1869’da yayımlanmıştır. Eğitim ilk, orta ve yüksek olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Bu doğrultuda Mekatib-i Sıbyaniye, Mekatib-i Rüşdiyye, Mekatib-i İdadiye, Mekatib-i Sultaniye ve Metakib-i Aliye olmak üzere mektepler de 5 kısma ayrılmıştır. (Düstur, 1. Tertib, 2. Cilt, s. 184) Dokuzuncu maddede belirtildiği üzere Kız çocukları da dahil olmak üzere 4 yıllık ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir.² Ayrıca “Dersaadet’te Darülfünun-ı Osmani namıyla bir darülfünun tesis” olunması kararlaştırılmıştır. (Düstur, 1. Tertib, 2. Cilt, s. 198.)

Nizamnamede Fransa’daki eğitim modeli büyük rol oynamıştır. Bu doğrultuda Fransa’daki eğitim sisteminin geçirdiği süreç örnek olarak verilebilir. Fransa’da ilk kez 17. yüzyılda okullar bir amaç doğrultusunda araç olarak kullanılmıştır. Nantes Buyruğu’nun yürürlükten kaldırılmasından 25 yıl sonra kral XIV. Louis 14 yaşın altındaki protestan çocukların Katolik okullarına gitmesi gerektiği konusunda hüküm vermiştir. 1762 yılında Cizvitler okullarından atılmış, Fransız devrimi sırasında ise dini cemaatler yasaklanmıştır. Fransa’da milli eğitim ve devlet okulları tartışmaları da bu dönemde yoğunluk kazanmıştır. 1794 yılında seküler eğitim vermek ve bu doğrultuda aydınlar yetiştirmek amacıyla Fransa’nın en önemli üniversitelerinden biri olan *Ecole normale supérieure* kurulmuştur. Kademeli eğitimin temelleri ise ilk olarak 1 Mayıs 1802 tarihinde Fourcroy Kanunu ile Bonaparte tarafından atılmıştır. (Cros-Obin 2003: 10) Bu kanun ile orta öğretimde devlete bağlı *lycée* adlı okullar kurulmuştur. 10 Mayıs 1806 ve 17 Mart 1808 tarihlerinde çıkarılan kanunlar ile de öğretim devlet tekeline alınmıştır. Önem taşıyan bir diğer düzenleme ise François Guizot’un 1833 tarihinde ilköğretimi katolik kilisesinden ayırıp devlete bağlı olarak kurulan okullara bağlı kılmasıdır. 1867’de çıkarılan Duruy Yasası ile liberal yön tekrar ağır basmaya başlamıştır. (Male 1963: 24)

Bu doğrultuda Fransa eğitim sistemi ile Maarif-i Umumiye Nizamnamesi arasındaki bağ belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Örneğin 1794 yılında laik ve seküler eğitim vermek ve bu düşünce yapısına sahip aydınlar yetiştirmek amacıyla Fransa’nın en önemli üniversitelerinden biri olan *Ecole normale supérieure* kurulmuştur. Darülfünun da Victor Duruy’nin önerisiyle fen bilimlerine ağırlık veren bir okul olarak Fransa örneğindeki gibi kurulmak istenmiştir. Fen bilimlerine önem verilmiş, *Encümen-i Daniş* de bu konuda önemli bir rol üstlenmiştir. 1900 yılında açılabilen Dârülfünun-ı Şahane ile darülfünun tek üniversite olarak süreklilik kazanmış ve varlığını sürdürmüştür. Yine de dışsal olarak müdahale, içsel olarak da mütereddid arayışlar sona ermemiştir. Birinci Dünya Savaşı

---

² Kız çocukları için 6 yaşından 10 yaşına kadar, erkek çocukları için 7 yaşından 11 yaşına kadar mektebe devam zorunlu hale getirilmiştir. Bkz. *Düstur*, 1. Tertib, 2. Cilt, s. 185.

yıllarında Darülfünun'da verilen dersler Alman hocalar ile desteklenmeye çalışılmıştır. 20 Alman öğretim üyesi 5 yıllık sözleşmelerle Fen-Edebiyat ve Hukuk fakültelerinde göreve başlamıştır. (Taşdemirci 1994: 135-153) “Darülfünun'da birinci kısmî reform” olarak adlandırılan bu reform bekleneni veremese de Darülfünun Cumhuriyet dönemine iyi bir kadro ile girmiştir. (Kadıoğlu 2004: 473)

2. Cumhuriyet Döneminde Üniversitelere Yönelik Düzenlemeler ve Tasfiyeler

Cumhuriyetin ilk yıllarında Darülfünun'da idari olarak özerk bir yapı oluşturulmasına önem verilmiş ve öncelikle bu konuda çalışmalar yapılmıştır. 4. yasama yılının açılış konuşmasında Atatürk durumu bizzat ifade etmiştir:

Ülkemizin üniversiteye serbest meslekler konusunda izleyeceği yolu göstermek için, en modern bir düşünce biçimi ve anlayışla yaklaşan bir üniversite kuruluna ve birçok meslek ve fikir adamlarına sahip bulunduğumuzu sevinç ve övünçle hatırlatmak isterim. Üniversitemiz, normal bağımsızlığı içinde serbest mesleklere verdiği yönü gittikçe daha güzel bir şekle sokacak manevi güce sahiptir. (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 1, C. 28)

Neticede 21 Nisan 1340 tarihli 493 sayılı “İstanbul Darülfünunu'nun Şahsiyet-i Hükmiyesi Hakkında” kanun ile ilmi ve idari özerklik verilmiştir. (Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, C. 8, 2. İçtima, s. 1090) Ancak Darülfünun devlet müdahalesinden bağımsız kalamamıştır. Özellikle Maarif Vekilleri Darülfünuna müdahaleden yana olmuşlardır. Örneğin 1922-1924 yılları arasında Maarif Vekilliği yapan İsmail Safa Bey tasfiyeden yana olmuş ancak bu konudaki girişimleri Darülfünun Emni İsmail Hakkı Bey'in muhalefeti sonrası sonuçsuz kalmıştır. (Dölen 2010: 45) Aynı şekilde 1924 yılında Maarif Vekilliği yapan Vasıf Bey de tasfiyeyi savunmuştur. Tasfiye fikirlerinin en temel nedeni inkılaplara sahip çıkılmaması olmuştur. Darülfünuna muhtariyet verilmesine karşın tüm bu eleştiriler dönüşüm sürecini başlatmıştır. 1930'ların başlarında Darülfünun'un muhtariyetinin kaldırılması ve hocalarının tasfiyesi yeniden gündeme gelmiştir. Ancak İsmet Paşa karşı çıkmıştır. (Dölen, 53) Darülfünun'a yöneltilen eleştirilerde dönemin resmi tarih anlayışı ve bu yönde atılan adımlara Darülfünun'dan destek gelmemesi büyük rol oynamıştır. Bu neden resmi tarih tezinden de bu bakımdan bahsedilmelidir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Dünya tarihinin pozitivist bir biçimde ele alınmaya başlaması Türkiye'de tarihçilikteki bir yeniliktir. Ulus bilincini sağlam bir temele oturtmak ve kurulması hedeflenen ulus-devlet ile birey arasında organik bir oluşturmak gibi gayeler güdülmüştür. Bu amaçlara bağlı olarak İslam dinine dayalı açıklamalara karşı çıkmıştır. Türk tarihini ele almış ve öğretiliş biçiminde de farklılıklar görülmektedir. 1929 yılından itibaren Mustafa Kemal Atatürk'ün desteğiyle çalışmalar artmaya başlamıştır. Herbert George Wells Charles Victor Langlois ve Ernst Bernheim gibi

tarih felsefecilerinin eserleri Türkçeye çevrilmiştir.³ Türk Ocakları'nın 6. Kurultayı'nda (27-28 Nisan 1930) ise Türk Tarih Heyeti'nin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun temeli olan bu heyet 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adını almıştır. Ayrıca Türk Ocaklarından da ayrılmıştır. (Arı 2014: s. 327-330) Tarihe bu kadar önem verilmesinin sebebi “Ahlak İlkeleri” ile açıklanabilir. Okullarda ahlâk eğitiminin amaçları olarak “Türk diline, kültürüne, inkılâbın eser ve esaslarına, umumiyetle idealine bağlı bir Türk; Bütün medeni milletlerce kabul edilen yüksek ahlâk ilkelerini benimsemiş bir insan; Kendine ve başkalarına, saygı gösteren, haysiyet, şeref ve namus sahibi bir şahsiyet yetiştirmek.” ilkeleri açıklanmıştır. (Ergin 1977: 1717) Atılan adımlar sonrası *İkinci Maarif Şûrası Başkanlığına* sunulan raporda “Lise kitaplarının taşıdığı öğretim vasıflarının, bunlardan önceki kitaplarla ölçülmeyecek derecede ileri olduğu” ifade edilmiştir. (Ergin, 1800)

1920'li yılların sonlarında tarih eğitimine verilen ağırlık artmıştır. Temel amaç ulus-devletin inşası sürecinde devlet ve halk arasında organik bir bağ oluşturmaktır. Bu nedenle devlet ideolojisi yayılmaya çalışılmış, liselerde tarih eğitimi için kitaplar bu doğrultuda hazırlanmıştır. Türk Tarih Heyeti 1930 yılında Türk tarihi üzerine bir daktilo metin hazırlamış ve daha sonra Atatürk'ün de eklemeleriyle çalışma, aynı yıl *Türk Tarihinin Ana Hatları* adı ile Devlet Matbaası'nda basılmıştır. Ancak çalışma devam etmiş, 1931, 1933 ve 1936 yıllarında genişletilmiştir. 1931 yılından itibaren liselerde okutulan *Tarih I* adlı kitaba temel oluşturan bu eserin bir amacı da ve tarih görüşü Avrupa'daki Türk tarihçiliğinin yanlış görülen noktalarını düzeltmek ve Türklerin dünyayı medenileştirdiği görüşünü savunmaktır. Eserde hiçbir şekilde diğer milletlerin aşağılanmadığı belirtilmiştir. Türklerin etrafında bir dünya uygarlığı görüntüsü oluşturulmaktadır. Türk tarihinin başlangıcı önceki dönem tarih kitaplarına göre daha eski tarihlere götürülmektedir.

Her iki kitapta da pragmatik bir amaç olduğu anlaşılmaktadır. O döneme kadar yazılan diğer tarih kitaplarından farklı olduğu görülür. Daha önceki görüşler eleştirilmekte, “Bundan 200 sene evveline kadar Dünya'nın 5-6 bin sene önce yaratıldığı ve insanın Basra'ya iki günlük yolda, Fırat Nehri üzerinde bulunan "cennet"te yaratıldığı sanılmaktaydı.” denilmektedir. (*Tarih I* 2000: 3) İnsanlığın oluşumuyla ilgili olarak evrim teorisi kabul edilmiştir. Kâinatın ve insanın oluşumundan bahsedilirken hiçbir şekilde yaratılıştan bahsedilmemektedir: “Gerçekten insan tabiatın mahlûkudur. Hayatın büyük kaidesi de tabiata tabi olmaktır. Tabiatı hiçbir şey yok olmaz ve hiçbir şey yoktan var olmaz. Yalnız tabiatı vücuda getiren varlıklar, tabiatın kanunları icabı olarak şekillerini değiştirirler. Dünyanın ve hayatın araştırma ve incelenmesinde bu gerçek pek açık görülür.” (*Tarih I*, 2)

Sümerlerin, Mezopotamya ve Anadolu kavimlerinin birçoğunun Türk olduğu belirtilmiştir. (*Tarih I*, s.128-129) Ortaya atılan teoriler ile ilgili yapılan açıklamalarda sıklıkla “en eski belgelerde bu böyledir.” denilmekte ancak ana kaynak genelde belirtilmemektedir. Bir diğer dikkat çeken yön dilsel

---

³ Wells'in *Cihan Tarihinin Umumi Hatları* (çev. heyet, İstanbul 1927) adlı eseri dönemin çeviri çalışmalarına örnek verilebilir.

benzetmelerdir. Sümerler, Akadlar ve Kaldeliler gibi dünya medeniyetine katkı sağlamış ve Yakın Doğu tarihinde iz bırakmış olan halkların Türk olduğu ilk defa bu kadar kesin ifadeler ile belirtilmiştir. (*Türk Tarihinin Ana Hatları 1930*: 168-169) Dönem tarih eğitiminde siyasi kaygılar göze çarpan belirgin bir özelliktir. Hititlerin ve hatta Yunan medeniyetini oluşturanların Türk olduğu yönündeki teoriler bunu kanıtlamaktadır. Örneğin eserde, “Etilerin esas dilleri de Elamca, Sümerce gibi Türkçedir” denilmektedir. (*Türk Tarihinin Ana Hatları*, 231) Hititlerin Türk oldukları belirtildikten sonra ise Grek medeniyetinin kökenlerinin Anadolu’da olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Lidya ve Frigya medeniyetleri de Türk kabul edilmektedir. İçsel etken olarak siyasi yapı ve ideolojinin büyük paya sahip olduğu daha önce belirtilmişti. Cumhuriyetin ilk döneminde bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Türk tarihinin İslamiyet’ten önce de var olduğu tezi güçlü bir şekilde işlenmiştir. Bu konuya Enver Ziya Karal da açıklık getirmek istemiş, amacı şu sözlerle açıklamıştır:

Birincisi, Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşu üzerine, dörtyüz çadırlık bir halk tarafından kurulmuş değildir, der. Çünkü Osmanlı devletinin son yıllarına kadar yaygın kanı bu idi. Biz böyle okuduk, böyle imtihan geçtik. Lisedeyken eğer 400 çadır halkı tarafından kurulmuştur demeseydik, benim neslim sınıfta kalırdı. Atatürk, Anadolu’nun eski halkının çıkışını olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunu da bilimsel açıklamalara bırakmıştır. (Karal 1977: 266)

Özetle Türk medeniyeti ile ilgili bir arayış göze çarpmaktadır. Bu konudaki etki ağırlıklı olarak dışsaldır. Avrupa tarihçilerinin tezlerine karşı antitez olarak birçok görüş ortaya atılmıştır. İçsel olarak da hassas bir dönemde olunması, medeniyet konusunda bir hassasiyet doğurmuştur. Genel hareket noktalarından biri Türk medeniyetinin yıkıcı olmadığını kanıtlama üzerinedir. Neticede Türk medeniyetinin eski dönemine büyük önem atfedilmiş ve Türk medeniyetinin kadimliğini kanıtlama çabası yazının icadına kadar gidilmesi sonucunu doğurmuştur. (Akbaba 2018: 74) Tabii olarak ulus-devlet kuruluş sürecinde oluşturulan bu Türk tarihi modeline Birinci Türk Tarih Kongresi’nde bazı Darülfünun hocaları karşı çıkmıştır. Zeki Velidi Togan ve Mehmed Ayni Bey bu isimlere örnek verilebilir. Togan tüm bu tartışmalar sonrası Darülfünun’daki görevinden istifa ederek Türkiye’den ayrılmıştır. Basında da Darülfünun’a eleştiriler artmıştır. Örneğin Cumhuriyet gazetesinde Ali Süreyya Bey “Darülfünun’un yeni tarih cereyanını layıkile kavrayamamış olduğu görülmüştür” şeklinde yazmıştır. (Dölen 2010: 76) Tüm bunlar sonucunda ıslahat yapılması maksadıyla İsviçre Gelf Üniversitesi profesörlerinden Albert Malche Türkiye’ye davet edilmiştir. Malche 1932 yılında hükümete bir rapor sunmuştur. Darülfünun ıslaha muhtaç olduğunu ve muhtariyete zarar vermemek kaygısıyla kendi haline bırakılmaması gerektiğini savunmuştur:

15 muharrem 1338 tarihli kanun darülfünuna muhtariyeti ilmiye ve maneviye bahşeylemiştir, ve tahsili âli için, bu pek makul ve mutlak surette elzem bir hattıharekettir. 21 Nisan 1924 tarihli kanun darülfünunun muhtariyeti idariyesini tesbit ve tasdik eylemiştir.

Darülfünun, istikraz aktinden gayri bilûmum muamelâtı kanuniyi malûmeyi bizaat icaa-edebüm bit şahsiyeti hükmiyedir. 1925 Nisan tarihli bir nizamname, sâlifüzzikîr ilci kanunu ikmal eylemiştir. İşbu kanunların temin ettiği vaziyeti hükmiyeye, darülfünun pek bağı ve taraftar görünmektedir. Maamañih, mezkûr vaziyeti hükmiye, kendisinin tam bir istiklâle malik bulunduğunu ifade etmemektedir. Hükümet, Büyük Millet Meclisi, Vekâlet, Talim ve Terbiye Meclisi ve Yüksek ve Meslekî Tedrisat Umum Müdürlüğü idaresine müteallik müteaddit ahvalde, hiç olmazsa bütçesini kabul ve tasdik münasebetile müdahale eylemektedirler. Bir devlet darülfünunu için ilmi hürriyetin temini nekadar iyi ise, darülfünun heyeti idariye ve talimiyesinin intihabında hükümetin mes'uliyet tekabbül eylemesi de o derecede muvafıktır. Her memlekette siyasî tayinlerden korkulmaktadır. Fakat bundan kurtulmağa çalışırken zümre ve grup nüfuzile vukua gelen tayinlerle karşılaşılır ki, umumi menfaatlerden daha da az mülhem oldukları cihetle bu nevi tayinler daha fazla daii endişedir. Hattâ, darülfünunla mutabık kalarak, hükümet ıslahat devresinde bir mesai programı vücade getirip bunu tatbik etmekte tereddüt eylememelidir. Muhtariyetin bir nevi uzaklaşış ve kendi kendine kalış, mahiyetini almasına mâni olmak lâzımdır. (Malche 1939: 5)

Malche özellikle eğitim-öğretim programı üzerinde durmuştur. Türkçe telif ve tercüme kitapların azlığına dikkat çekmiştir. Ona göre Darülfünun soyut bir öğretim ile toplumdan kopmuştur. Yeni kurulacak üniversitede İlahiyat Fakültesi'nin Edebiyat Fakültesi ile birleştirilmesini önermiştir.⁴ Maarif Vekili Reşid Galip de Darülfünun'un ilga edilip yeni bir üniversite kurulmasından yana olmuştur. 15 Mayıs 1933 tarihli toplantıda "İstanbul Darülfünununun ilgası ile yerine yeni esaslar dâhilinde bir İstanbul Üniversitesi teşkiline dair kanun layihası" İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilmiş ve 18 Mayıs 1933'te TBMM'ye gönderilmiştir. (Dölen 2010: 167) TBMM'de ise hızlı bir şekilde görüşülüp 31 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilmiştir. Üniversite'yi Emin, Fakülteleri Reislerin idare edeceği ifade edilmiş ve Edebiyat, Fen, Hukuk ve Tıp olmak üzere 4 Fakülte meydana getirilmiştir. (Taşdemirci 1994: 146) Ayrıca "üniversite" sözcüğü Türkiye'de ilk defa 1933 yılında yapılan hukuksal düzenlemeyle birlikte kullanılmıştır. (Erdem 2012: 385)

Düzenlemeden sonra tasfiye konusu da gündeme gelmiştir. Bu hususta Almanya'dan gelen bilim insanları bahsedilmeye değerdir. Nazi Almanya'sından kaçan bilim insanlarının Türkiye'de yeni kurulan üniversitede görev yapabilmesini sağlamak için Philipp Schwartz Türkiye'ye gelmiştir. Yapılan görüşmede anlaşmaya varılmıştır. Bunun üzerine Alman profesörlerinin aileleri ve asistanlarıyla birlikte Türkiye'ye gelmeye başlamışlardır. Reşid Galip Philipp Schwartz'a " sizler yeni bir Rönesans devri açacaksınız" demiş ve hükümetin yeni üniversiteden ve hocalarından beklentilerini ifade etmiştir. (Dölen 2010: 256) Yeni hocalar kadroya alınmakla birlikte inkılapları desteklememekle suçlanan

⁴ "Bu fakülte ulümü diniye şubesi yahut diyanet ve felsefei islâmiye tarihi şubesi namları altında edebiyata da raptedilebilir" Malche, a.g.e., s. 52.

Darülfünun hocaları tasfiye edilmeye başlanmıştır. 31 Temmuz 1933 yılında 157 öğretim elemanı kadroya girememiştir. (Taşdemirci 1994: 148) Bu isimler arasında Darülfünun'da tasfiyeye uzun yıllar direnen İsmail Hakkı Baltacıoğlu da bulunmaktadır.

Tıp Fakültesinden birçok önemli isim tasfiye edilmiştir. Tasfiye edilen müderrisler arasında Esat Paşa, Ziya Bey, Ziya Nuri Paşa, Hasan Reşat Bey, Ethem Akif Bey, Kadri Reşit Paşa, Raşit Tahsin Paşa, Hamdi Suat Bey, Hadi Faik Bey, Server Kamil Bey, Süreyya Ali Bey (Fakülte Reisi), Kerim Sebaya Bey, Orhan Bey, Besim Ömer Paşa, Kenan Tevfik Bey, Sadettin Vedat Bey bulunmaktadır. Tıp Fakültesi Muallimleri arasında ise Fuat Fehim Bey, Selaheddin Bey ve Mahir Bey bulunmaktadır.⁵

Hukuk Fakültesi'nde de tasfiyeler yaşanmıştır. Hacı Adil Bey, Abdurrahman Münip Bey, Cevdet Ferit Bey, Muslihiddin Adil Bey, Aynizade Tahsin Bey, Mustafa Zühtü Bey, Münir Bey gibi müderrisler uzaklaştırılmıştır. Uzaklaştırılan isimler arasında en dikkat çekenlerden biri Tarih-i Hukuk müderrisi Ağaoğlu Ahmet Bey olmuştur. 1869'da Şuşa'da doğan Ahmet Bey Rus ortaokulunu bitirmiş ve 1888'de Paris'e gitmiştir. College de France'dan diploma almış ardından Tiflis ve Bakü'de öğretmenlik yapmıştır. (Ülken 1992: 408) II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a gelmiştir. 1914'te Akçura ile birlikte *Türk Yurdu* dergisini çıkarmıştır. Ancak 1918'de İstanbul'da tutuklanarak Malta'ya sürgün edilmiştir. 1920 yılında ise Ankara'ya dönmüş, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin başyazarlığını yapmıştır. 1931 Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan aday olsa da mebus seçilememiştir. Bu adaylık İnönü ile arasının açılmasına yol açmıştır. Mebusluk denemesinin ardından İstanbul Darülfünunun Hukuk Fakültesi'nde Türk Hukuku Tarihi müderrisi olmuştur. (Ülken, 1992: 409; Demirci 2001: 178) Birçok önemli çalışma yapan Ahmet Bey'in Türk Tarih Tezi'ni desteklemiş olmasına rağmen Serbest Cumhuriyet Fırkası'na katılmış olmasının üniversiteden uzaklaştırılmasında etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu durum yankı uyandırmıştır. Uzaklaştırılan muallimler arasında Kenan Ömer Bey, Ahmet Reşit Bey, Cevat Abdürrahim Bey, Ahmet Mithat Bey, Abdullah Vehbi Bey, Memduh Bey, müderris muavinleri arasında ise Kemalettin Bey (Doç.) ile Muhlis Ethem Bey (Doç.) bulunmaktadır.

Fen Fakültesi tasfiyelerin yaşandığı bir diğer fakültedir. Üç dönem Fen Fakültesi Reisliği yapan ve yeni İstanbul Üniversitesi'nde dekan olması beklenirken birdenbire uzaklaştırılan Hüsnü Hamid Bey, geçmişte Damat Ferit Paşa hükümetinde yer aldığı için zaten dikkatleri üzerinde toplamış olan ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Darülfünun'da hocası olan Sait Bey, Nebatat Müderrisi Esat Şerefeddin Bey, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane mezunu olan, Avusturya Almanya gibi ülkelerde çeşitli kliniklerde görev yapan Cevat Mazhar Bey⁶, Fatin Bey, Şükrü Bey, Ligor Bey, Ali Vehbi Bey, Ömer Şevket Bey, Mustafa Hakkı Bey, Tevfik Bey, Nazmi Asaf Bey, Mustafa Selim Bey, Burhanettin Bey ve Burhanettin Ferit Bey uzaklaştırılan müderrisler olmuştur. Birçok müderrisin neden tasfiye edildiği anlaşılamamıştır.

⁵ Tasfiye edilen isimler için bkz. Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 3 Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş Tasfiye ve Yeni Kadrolar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2010.

⁶ 1933 yılında uzaklaştırıldıktan 1 yıl sonra intihar etmiştir.

Muallimler arasında Hamit Nafiz Bey (Prof.) ve Ahmet Malik Bey, müderris muavinleri arasında ise Fahir Bey (Doç.), Şevket Aziz Bey (Doç.) ve Kadri Bey (Doç.) vardır.

Edebiyat Fakültesi'nden tasfiye edilen müderrisler büyük yankı uyandırmıştır. Mustafa Şekip Bey ve Köprülüzade Fuad Bey kadroya alınmıştır. Fazıl Nazmi Bey, Ali Muzaffer Bey, Yusuf Behçet Bey, Ahmet Refik Bey, Avram Galanti Bey, Ali Ekrem Bey, Yusuf Şerif Bey, anlaşılamayan nedenlerle kadro dışı bırakılan Halil Nimetullah Bey, Türkçülük akımına eleştirilerde bulunmuş olan Ahmet Naim Bey, Ali Macit Bey, Ömer Ferit Bey gibi mühim isimler ise uzaklaştırılmıştır. Ancak uzaklaştırılan en önemli isim İsmail Hakkı Bey (Baltacıoğlu) olmuştur. 1866'da İstanbul'da doğan İsmail Hakkı Bey Vefa İdadisi'ni bitirdikten sonra Darülfünun-ı Şahane'nin Tabiiye Şubesi'nden 1908'de mezun olmuştur. Maarif Nezareti tarafından Avrupa'ya gönderilmiş, özellikle Fransa'da eğitim ve kültür kurumlarını incelemiştir. (Altın 2014: 222) İstanbul'a döndüğünde 1919 yılında Terbiye Müderrisi olmuştur. 1922'de Edebiyat Fakültesi Reislğine, 1923 yılında ise Darülfünun Eminliğine seçilmiştir. Ancak üniversite reformuna karşı çıkması, "Taptığımız Mustafa Kemal" adlı makalesinde Mustafa Kemal'in tarafsızlık adına CHF Reislğinden ayrılması gerektiğini ifade etmesi siyasi olarak tasfiye edilmesine zemin hazırlamıştır. (Arslan 1996: 229; Güngör 2014: 57; Dölen 2010: 420) Kadro dışı bırakılan muallimler arasında Hamid Sadi Bey, müderris muavinleri arasında ise Besim Bey (Doç.), Orhan Saadettin Bey (Doç.), ve Caferoğlu Ahmet Bey (Doç.) vardır.

Son olarak İlahiyat Fakültesi'nden bahsedilebilir. 1926 yılında Hadis ve Hadis Tarihi müderrisi olarak atanan Hüseyin Avni Bey 1933 yılında kadro dışı bırakılmıştır. Fakültelerin dışında Eczacı mektebi ve Dişçi Mektebinden de birçok isim tasfiye edilmiştir.

1940 yıllara gelindiğinde üniversite konusunun çok partili yaşama geçiş konusu açısından yeniden ele alınması gerektiği düşünülmüştür. Dolayısıyla ülkenin siyasi koşullarından üniversite de etkilenmiştir. 7 Haziran 1945'te "Dörtlü Takrir" in sunulması, faşizmin yenilgiye uğraması neticesinde Türkiye'yi de etkileyen liberal akım neticesinde iktidar yumuşama politikası uygulamıştır. Bu politikanın sonuçlarından birisi de üniversitelere özerklik verilmesi olmuştur. (Baltacı-Akın 2007: 84) İstanbul Üniversitesi'nin öğrenci sayısının on yıl içerisinde üç kat, öğretim üyesi sayısının ise %17 artması da bu yenilik ihtiyacını doğurmuştur. (Baltacı-Akın, 84) Neticede 1946 yılında üniversiteye özerklik verilmesi konusunda görüş birliği oluşmuş ve aynı yılın şubat ayında kanun tasarısı tamamlanmıştır. Bu tasarı "Üniversitelerle Bunlara Bağlı Fakülte ve Kurumların Özerklikleri ve Üniversite Öğretim Mesleği Üyeleri Kanun Tasarısı" adı altında TBMM'ye sunulmuş ve 13 Haziran 1946 tarihinde "Üniversiteler Kanunu" adıyla yasalaşmıştır. Yasa ile Üniversitelerarası Kurul oluşturulmuş ve bu kurulun başı olarak Milli Eğitim Bakanı kabul edilmiştir. Ayrıca öğretim üyelerinin çalışma saatleri de düzenlenmiştir. 1933 reformundan farklı olarak sadece İstanbul Üniversitesi değil İTÜ ve Ankara Üniversitesi'si de düzenleme kapsamına alınmıştır. Türk Devriminin ülkülerine bağlı yurttaş yetiştirmek amacı göze çarpmaktadır. 1946 reformu uygulanması aşamasına gelindiğinde ise

tasfiyeler başlamıştır. Sosyalist ve sol çizgide olan sendika ve dergiler 1946 yılı sonlarına doğru kapatılmış ve tüm bu siyasi tutumdan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi de etkilenmiştir. Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve Behice Boran'ın 1948 yılında üniversiteden uzaklaştırılması büyük yankı uyandırmıştır. 1933 reformunda Nazi Almanya'sından kaçan bilim insanları istihdam edilmesinin aksine 1946'da Türkiye'de yaşayan bilim insanları yurtdışında yaşamak ve çalışmalar yapmak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla üniversitelere verilen özerklik kâğıt üzerinde olumlu gibi görünse de üniversitelere ve bilime devlet müdahalesi artarak devam etmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın üniversiteler üzerinde söz sahibi olması da ilerleyen yıllarda krizlere yol açmıştır.

Çok partili siyasi yaşama geçildikten sonra, Demokrat Parti hükümeti döneminde de üniversitelerin özerkliği meselesi çözülememiştir. 5 Temmuz 1954 tarihinde çıkarılan “Bağlı Buldukları Teşkilât Emrine Alınmak Suretiyle Vazifeden Uzaklaştırılacaklar Hakkında Kanun” ile Milli Eğitim Bakanı'nın üniversiteler üzerindeki denetim yetkisi artırılmış, öğretim üyeleri bakanlık emrine alınmıştır. “Eski vazifelerine eşit veya bir aşağı derecedeki vazifeleri kabul etmeyenlerle kendilerine herhangi bir vazife verilmemiş bulunanlar hakkında emeklilik hükümleri tatbik” olunması kararlaştırılmıştır. (TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, 17. İnikat, s. 459) Dolaylı olarak da olsa üniversiteler üzerindeki baskı devam etmiştir. 18 Ocak 1956 yılında Ankara Üniversitesi Senatosu bir bildiri yayımlamış ve bildiriye 6435 sayılı kanunun, üniversitelerin özerkliğini zedeleyen ikinci maddesinin ilgasının zorunluluk olduğu belirtilmiş, iki gün sonra İstanbul Üniversitesi Senatosu da aynı görüşe katıldığını bildirmiştir. (Toprak 2013: 51) 6435 sayılı kanunun uygulandığı ilk isimlerden biri S.B.F. Dekanı Turhan Feyzioğlu olmuştur. Turhan Feyzioğlu 1956-1957 ders yılı açılış konuşmasında söylediği “Bir imtihan masasının iki ayrı tarafında oturmak, bizlere iki ayrı kutup olduğumuz hissini vermemelidir. Aslında hepimiz aynı vazife yolculuğuna çıkmış insanlarız. Bu yol, durmadan çalışma, öğrenme, bildiği ve memleket hayrına olduğuna inandığı şeyleri açıkça söyleme yoludur. Kötü ve zararlı olarak bildiği hareketlere fetva veren, nabza göre şerbet sunan sözde münevver olmayınız” sözlerinden dolayı bakanlık emrine alınmıştır. (Toprak, 51) Bu durum öğrencilerin de tepkisini çekmiş ve eleştirilmiştir.

Üniversitelere yönelik bir diğer müdahale 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleşen askeri darbeden sonra yaşanmıştır. Milli Birlik Komitesi “Üniversiteler Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden Affına ve Bazılarının Diğer Fakülte Ve Yüksekokullara Nakline Dair” 114 sayılı kanunu çıkarmıştır. (Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, C. 2, s. 35) Yasa ile 147 öğretim üyesi görevinden uzaklaştırılmış ve bir daha öğretim üyesi olma hakkından yoksun bırakılmıştır.⁷ Birçok önemli ismin

---

⁷ 147'likler olarak bilinen listede tasfiye edilen profesörlerin isimleri şunlardır: Ord. Prof. Dr. Tevfik Remzi Kazancıgil, Ord. Prof. Kâzım İsmail Gürkan, Ord. Prof. Dr. Fahri Arel, Ord. Prof. Dr. Naci Bengisu, Ord. Prof. Muzaffer Esat, Ord. Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli, Ord. Prof. Dr. Naşit Erez, Ord. Prof. Dr. İhsan Şükrü Aksel, Ord. Prof. Dr. Cevat Kerim İncedayı, Ord. Prof. Dr. Osman Cevdet Çubukçu, Ord. Prof. Ekrem Behçet Tezel, Ord. Prof. Dr. Zeki Zeren, Ord. Prof. Dr. Üveys Maskar, Ord. Prof. A. Kemal Yörük, Ord. Prof. Ali Fuat Başgil, Ord. Prof. F. Hakkı Saymen, Ord. Prof. Kemalettin Birsen, Ord. Prof. Halil Arslanlı, Ord. Prof. Mazhar Nedim Göknil, Ord. Prof. Recai Galip Okandan, Ord. Prof. Ali Tanoğlu, Ord. Prof. Mazhar Şevket İpşiroğlu, Ord. Prof. Nurettin Çuhadar, Ord. Prof. Emin Onat, Ord. Prof. Feridun Ansan, Ord. Prof. Râtıp Berker, Ord. Prof. Hilmi

üniversitelerden uzaklaştırılması tepki çekmiş ve öğretim üyesi açığı yaratmıştır. 2 yıl sonra öğretim üyelerinin görevlerine dönmelerine olarak sağlanmıştır. Bir diğer reform ise Milli Eğitim Bakanı'nın üniversiteler üzerindeki yetkilerinin tamamen kaldırılması olmuştur. 1946 reformundan itibaren tartışmalara neden olan bu durumun ortadan kaldırılmasından sonra 1961 anayasasında ile de öğretim üyelerinin üniversite organları dışında bir makam tarafından görevlerinden uzaklaştırılmayacağı belirtilmiştir. Ancak üniversitelerin özerklikleri 1973 değişikliği ile daraltılmıştır.

1973 yılında çıkarılan Üniversiteler Kanunu ile Milli Eğitim Bakanı'nın başkanlığında Yüksek Öğretim Kurulu'nun toplanmasına karar verilmiştir. (Resmi Gazete, 7. 7. 1973, Sayı 14587.) Dolayısıyla iki Yüksek Öğretim Kurulu ve Üniversite Denetleme Kurulu adlarında iki yeni kurul oluşturulmuştur. Cahit Talas, Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Mümtaz Soysal gibi dönemin önemli hocaları gözaltına alınmıştır. 12 Mart ile başlayan süreç 12 Eylül darbesi ile devam etmiş ve üniversitelerin özerklikleri neredeyse tamamen ortadan kaldırılmıştır. 1981 yılında çıkarılan 2547 sayılı kanun ile Türkiye'deki tüm üniversiteler yasal çerçeve içine sokulmuş ve YÖK'e bağlanmıştır. (Resmi Gazete, 6. 11. 1981, Sayı 17506.) Rektörlük, Dekanlık gibi makamlar için de atama usulü getirilmiştir. Profesör atamalarında da Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetkisi YÖK'e verilmiştir. Üniversitelerin öğrencileri "ATATÜRK inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı" olarak yetiştirmesi amaç olarak belirlenmiştir. (Resmi Gazete, 6. 11. 1981, Sayı 17506, s. 3) 1402 sayılı kanuna atfen üniversitelerden tasfiyeler de yapılmıştır. Bu nedenle "1402'likler" olarak bilinen listede Ankara Üniversitesi'nden Rona Aybay, Burhan Cahit Ünal, Mete Tunçay, Yılmaz Akyüz, Alpaslan Işıklı, Cem Eroğul, Baskın Oran, Tuncer Bulutay, Abdülkadir Ateş, Bahri Savcı, Korkut Boratav, Metin Günday, Ahmet Kılıçoğlu, Anıl Çeçen, Kurthan Fişek, Süleyman Gedik, İstanbul Üniversitesi'nden Aydın Aybay, Murat Sarıca Nuri Karacan, İdris Küçükömer, Sencer Divitçioğlu, Üstün Korugan Gençay Gürsoy, Yücel Sayman, Bülent Tanör, Hüseyin Hatemi, Niyazi Öktem, Tarık Zafer Tunaya, Ortadoğu Teknik Üniversitesi 'nden Güney Gönenç, Nazif Tepedelenlioğlu ve Boğaziçi Üniversitesi'nden Oya Köymen, Orhan Silier, Mehmet Ali Kılıçbay, Gazi Üniversitesi Yalçın Küçük, Tahir Hatipoğlu, Ege Üniversitesi Veli Lök, Rennan Pekünlü vardır.

Üniversitelerin özerkliğini ortadan kaldıran tüm bu gelişmelerden sonraki önemli bir gelişme de "Postmodern Darbe" olarak da adlandırılan 28 Şubat 1997 sürecidir. Atatürk'e 28 Şubat'ta yapılan MGK

İleri, Ord. Prof. Ahmet Tevfik Berkman, Prof. Dr. Kâmil Akol, Prof. Dr. Şevket Soysal, Prof. Dr. Kenan Tüker, Prof. Dr. Müfide Küley, Prof. Dr. Muhterem Gökmen, Prof. Dr. Şinasi Hakkı Erel, Prof.Ömer Özek, Prof. Ziya Öktem, Prof. Necmettin Polvan, Prof. Dr. Hıfzı Timur, Prof. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Takiyittin Mengüşoğlu, Prof. Afif Erzen, Prof. Mina Irgat, Prof. Fuat Sezgin, Prof. M. Sabahattin Eyüpoğlu, Prof. Süheyla Bayrav, Prof. Kudret Mavitan, Prof. Bekir Diaoglu, Prof. Orhan Safa, Prof. Muhittin Binan, Prof. Sabri Oran, Prof. Kemal Ahmet Aru, Prof. Necati Engez, Prof. Necati Acun, Prof. Yusuf Berdan, Prof. Orhan Ünsaç, Prof. Turgan Sabis, Prof. Reşat Nalbantoğlu, Prof. Yavuz Abadan, Prof. Bülent Nuri Esen, Prof. Rahmi Ören, Prof. Dr. Hâmit Sadi Selen, Prof. Muhittin Erel, Prof. İzzet Birant, Prof. Aziz Köklü, Prof. Fadıl Hakkı Sur, Prof. Dr. İbrahim Hakkı Kârafaki, Prof. Zehra Halet Çambel, Prof. Hikmet Belbez, Prof. Dr. Hasan Eren Prof. Emin Bilgiç, Prof. Feridun Nafiz Uzluk, Prof. Zafer Paykoç Prof. Hâmi Koçaş, Prof. Behçet Kamay Prof. Kâzım Aras, Prof. Vefik Vassaf Akan, Prof. İzzet Kantemir, Prof. Celâl Ertuğ, Prof. Abdülbaki Nusret Hızır, Prof. İsmail Nafiz Alkan, Prof. Selim Palavan, Prof. Mustafa Santur, Prof. Münir Ülgür, Prof. Enver Berkmen, Prof. Celal Saraç.

toplantısı 9 saat sürdü. MGK laikliğin Türkiye'de demokrasi ve hukukun teminatı olduğunu vurgulanmıştır. Atatürk aleyhindeki eylemlerin cezalandırılması gerektiği belirtilmiştir. Üniversiteler de bu durumdan etkilenmiş ve ifade özgürlüğü oldukça sınırlı bir hale gelmiştir. Örneğin 1997 yılında Summak tarafından yapılan anket çalışmasına katılan 14 farklı devlet üniversitesinden 400 akademisyenin çoğu yeterli akademik özgürlüğe sahip olmadığını belirtmiştir. (Seggie-Gökbekel 2014: 22) Kılık-Kıyafet yönetmeliği dolayısıyla birçok öğrenci ve akademisyen üniversiteden uzaklaştırılmış ve bu durum 2010 yılına kadar devam etmiştir. Üniversitelerin özerkliğinin ortadan kaldırıldığı ve otoriter bir kurum olarak kurulan YÖK'e bağlandığı 1983 reformu günümüze neredeyse aynı şekilde devam etmiştir.

3. Sonuç

Türkiye'de ilk defa Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile “modern” yükseköğretim kurumu Victor Duruy'nin görüşleri doğrultusunda Fransa örnek alınarak, fen bilimleri ağırlıklı eğitim vermek ve aydınlar yetiştirmek için kurulmuştur. Ancak temelleri kendi iç dinamikleri ile oluşmamış olan yükseköğretim kurumunun düzenlemeleri, ders içerikleri, kitapları ve maddi kaynaklarını temin devlet eliyle gerçekleşmiştir. Bunun bir sonucu olarak amaç fen bilimleri ağırlıklı eğitim vermek iken, zaman içerisinde, devlet için, devletin ideolojisine bağlı aydınlar ve genç nesiller yetiştirmeye doğru evrilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra ise, ilk yıllarda batının örnek alınması hasebiyle yükseköğretim kurumunun özerk olması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak Türkiye'de üniversitenin ortaya çıkışından itibaren sahip olmaktan kaçamadığı işlev yeniden gündeme getirilmiş ve ülkenin tek yükseköğretim kurumu olan Darülfünun, inkılap heyecanını yeterince hissettirememekle eleştirmiştir. Darülfünunun yeni kurulmakta olan ulus devletin resmi tarih tezi olan Türk Tarih Tezi'ni desteklememesi ise Türkiye'de bir dönüm noktası sayılabilecek müdahaleyi, 1933 reformunu doğurmuştur. Bu reform ile özerk yapı kaldırılmış ve birçok müderris tasfiye edilmiştir. Bu reform yükseköğretim kurumunun Osmanlı döneminde planlanan amacını artık tamamen ortadan kaldırmıştır. Devlet eliyle temelleri atılan ve maddi bakımdan ayakta tutulan “üniversite”nin tabii olarak devletin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi beklenmiştir. Dolayısıyla yükseköğretimin istemeyerek de olsa sahiplendiği bu yeni gaye müdahale geleneğinin önünü açmıştır. 1946, 1973, 1983 ve 1997 üniversite reformları ve tasfiyeleri de bu şekilde meşru zemin bulabilmiştir. Üniversitenin özerkliği konusu 1946-1960 arası süreçte olduğu gibi bazı dönemlerde yoğun olarak gündeme gelse de bu yönde atılan adımlar yeterli olmamıştır. Örnek alınan Avrupa üniversitelerinin aksine, Türkiye'de özerkliğin devlet tarafından bahsedilen bir olgu olması bunun nedenlerinden biri sayılabilir. Tüm bunlar neticesinde siyasi konjonktüre bağlı olarak üniversite reformlarının içeriği değişim gösterse de, müdahaleler 1933 yılından günümüze değin, bahsedilen nedenlerden dolayı Türkiye'de yükseköğretimin en temel ve tarihsel sürecin gayet tabii bir sonucu olarak, mensupları tarafından dahi kanıksanmış bir özelliği haline gelmiştir.

Kaynaklar

1. *Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, C. 8, 2. İctima.
2. *Düstur*, 1. Tertib, 2. Cilt.
3. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D. 1, C. 28
4. *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, C. 2.
5. *Resmi Gazete*, 18. 06. 1946, Sayı 6336.
6. *Resmi Gazete*, 7. 7. 1973, Sayı 14587.
7. *Resmi Gazete*, 6. 11. 1981, Sayı 17506.
8. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 1, 17. İnikat.
9. Akbaba, Y. (2018). *Türkiye'de Eski Türk Tarihçiliği*, İstanbul: Yazıgen Yay.
10. Akın, F.-Baltacı, C. (2007). "1946 Üniversite Reformu", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, XII/1, ss. 83-94.
11. Akyüz, Y. (2007). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem Yay.
12. Altın, H. (2014). "II. Meşrutiyetten Cumhuriyete İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve O'nun Eğitim ve Eğitimci Kavramları ve İlgili Düşünceleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXIII/55, ss. 219-251.
13. Arı, K. (2014). "Atatürk'ün Dil ve Tarih Anlayışı", Ankara: Cumhuriyetin İlanının 90'ıncı Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu Bildiriler Kitabı,
14. Arslan, A. (1996). "Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı ile Siyasî Parti Üyeliğinin Birbirinden Ayrılması Süreci (1923-1961)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VII/34, ss. 223-234.
15. Berkes, N. (1998). *The Development of Secularism in Turkey*, New York: Routledge.
16. Bozkurt, G. (1996). *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
17. Cros, F.-Obin, J. P. (2003). *Teachers Matter: Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers Country Background Report for France*, OECD.
18. Demirci, F. (2001). "Bir Siyasal Düşünür Olarak Ahmet Ağaoğlu (1869-1939)", *Liberal Düşünce Dergisi*, 6/23, ss. 177-198.
19. Dölen, E. (2010). *Türkiye Üniversite Tarihi 3 Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş Tasfiye ve Yeni Kadrolar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
20. Erdem, A. R. (2012/2). "Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası", *BELGİ*, S. 4, ss. 376-388.
21. Erdoğan, T. (1996). "Maarif-i Umumiyye Nezareti Teşkilatı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51/1-4, ss. 183-246.
22. Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi 5*, İstanbul: Eser Matbaası.
23. Gökbel, V.-Seggie, F. N. (2014). *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Akademik Özgürlük*, SETA, İstanbul: SETA.

24. Güngör, M. (2014). "Çağının Önünde Koşan Bir Aydın: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, ss. 54-64.
25. İshakoğlu Kadioğlu, S. (2004). "1933 Üniversite Reformu Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.2, S.4, ss. 471-491
26. Karagöz, M. (1995). "Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", *OTAM*, S. 6, ss. 193-208.
27. Karal, E. Z. (1977). "Tanzimattan Bugüne Kadar Tarihçiliğimiz", *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
28. Malche, A. (1939). *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul: Devlet Basımevi.
29. Male, G. (1963). *Education in France*, Washington: U.S. Government Printing Office.
30. Ortaylı, İ. (1987). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yay.
31. Sakaoğlu, N. (1992). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İstanbul: İletişim Yay.
32. Sander, O. (1987). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
33. *Tarih I Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri* (2000). İstanbul: Kaynak Yay.
34. Taşdemirci, E. (1994). "Atatürk'ün Önderliğinde 1933 Üniversite Reformu", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 5, ss. 135-153.
35. Toprak, Z. (2013, Temmuz). "İktidara Karşı Öğrenci Direnişi Aralık 1956- Prof. Turhan Feyzioğlu'nun Bakanlık Emrine Alınışı", *Toplumsal Tarih*, S. 235, ss. 50-57.
36. *Türk Tarihinin Ana Hatları* (1930). Kolektif, İstanbul: Devlet Matbaası.
37. Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yay.